

Enkele opmerkingen naar aanleiding van het artikel van F. Geyer over aliënatie en systeem-theorie¹

Enige jaren geleden heeft de heer Geyer zich zeer verdienstelijk gemaakt door zijn bibliografie inzake aliënatie.² Ik heb daarvan dankbaar gebruik gemaakt bij de bestudering van het begrip aliënatie en bij de voorbereiding van een empirisch onderzoek daarnaar.³ Ik kan me voorstellen dat hij geschrokken is van de grote hoeveelheid en de heterogeniteit der theorieën en onderzoeken op dit gebied. Wanneer men echter in de gelegenheid is om de Gordiaanse knoop te ontwarren, kan men wel degelijk spreken van min of meer vergelijkbare resultaten en zelfs accumulatie van kennis.

De door de heer Geyer voorgestelde oplossing welke slechts gebaseerd is op één, zij het het meest bekende artikel over aliënatie,⁴ lijkt daarom een wat te gemakkelijk alternatief. Dit neemt niet weg dat de koppeling van het begrip aliënatie, en de door het betreffende artikel van Seeman onderscheiden varianten of componenten van aliënatie, aan de zgn. systeemtheorie een interessante en belangrijke poging tot verheldering is.

Alvorens op deze kern van zijn betoog nader in te gaan, enige losse opmerkingen. In de eerste plaats lijkt het overdreven te stellen dat er een redelijke mate van overeenstemming bestaat omtrent het ongewenst zijn van aliënatie. Het is zelfs onjuist om te zeggen dat de scheiding ('separation') welke door het begrip aliënatie wordt geïmpliceerd 'must be considered *undesirable* from some point of view before one can speak of alienation'.⁵ Niet alleen komt ook Schacht niet tot een dergelijke konklusie wanneer hij zijn uitgebreide literatuurstudie afsluit met een nadere begripsafpaling,⁶ maar ook Seeman laat de eventuele ongewenstheid van aliënatie in het midden.⁷ Aliënatie is eerder op te vatten als een gevoel van een subjekt, niet geïntegreerd te zijn met een bepaald objekt.

In de tweede plaats is het van belang er op te wijzen dat Seeman niet spreekt over '*social isolation*' maar over '*isolation*', met als enige betekenis een lage waardering voor de in de maatschappij geldende doelstellingen. Men mag deze niet gelijkstellen aan sociale isolatie of een blokkering van de interactie van het subjekt (bij Geyer: het systeem) met zijn omgeving. Juist omdat Seeman dit niet bedoelde met zijn begrip '*isolation*' hebben Dean⁸ en vervolgens Middleton⁹ respectievelijk de begrippen '*social isolation*' en '*social estrangement*' aan Seemans galerij toegevoegd. Overigens meen ik dat sociaal isolement niet meer met aliënatie te maken heeft dan dat het er oorzaak of gevolg van kan zijn.

Wat betreft de hoofdzaak van Geyer's artikel is het van belang uit te gaan van zijn premissen.¹⁰ Deze luiden in verkorte vorm als volgt.

1 — 'informatie' is alles wat veranderingen aanduidt in de omgeving van een subjekt, voorzover dit laatste deze relevant vindt; 2 — aliënatie is een verzamelterm voor verschillende soorten storingen in de informatieprocessen van het subjekt; 3 — aliënatie veronderstelt daarom minimumvoorwaarden voor het functioneren van de mens als informatie-verwerkend-systeem.

Met alle respect voor de gepretendeerde ruimheid van definitie blijft het begrip aliënatie hierbij in de sfeer van *kognitieve* storingen. De feitelijke omgeving zowel als het subjekt zelf worden daardoor onderschat. Hoezeer ook het kognitieve aspect van vervreemding de aandacht verdient en hoezeer ook het basisschema van de systeem-theorie dit aspect kan verhelderen, het *objektieve* en het *evaluatieve* aspect dienen daarin hun eigen plaats te krijgen. Wat betreft het objektieve aspect noemt Geyer zelf¹¹ met betrekking tot machteloosheid de 'reduction of

output alternatives ... caused ... by an outside agent', naast de mogelijkheid dat het subjezt ('the system') zijn eigen mogelijkheden beperkt, met name tengevolge van 'incorrect' perception' Op grond van promisse 2 zou de hier genoemde feitelijke machteloosheid ('caused by an outside agent'), wanneer deze door het subjezt korrekkt wordt waargenomen, niets uitstaande hebben met aliënatie. Hetzelfde zou gelden voor machteloosheid welke ontstaat door het bewust afwijzen van bepaalde middelen.

Het begrip informatie(-stoornis) is kennelijk te beperkt om machteloosheid te verklaren. Hetzelfde geldt voor normloosheid. Geyer zelf verwijst naar Durkheim's anomie-begrip,¹² zonder daaruit echter de konsekwenties te trekken. Bestudering van Durkheim¹³ leert dat ook hij zowel het objektief ontbreken, de onduidelijkheid als ook het individueel verwerpen van normen onderscheidt als oorzaken van anomie. Men doet dan ook slechts recht aan de (onder meer door Seeman genoemde) varianten of oorzaken van vervreemding wanneer men daarin naast het kognitieve ook het objektieve en het evaluatieve aspekt onderscheidt. In het door Geyer getoonde basisschema¹⁴ van de systeemtheorie zou dan de linkerhelft het kognitieve aspekt kunnen uitbeelden (I en S.V.). Het objektieve aspekt wordt bestreken door E en O (de omgeving en de mogelijkheden tot aanwending van middelen daarin). Het evaluatieve aspekt tenslotte moeten we zoeken in D.V. mede bepaald door S.V. Aliënatie kan dan verklaard worden doordat volgens het subjezt de middelen waarmee hij bepaalde doeleinden nastreeft, of deze doeleinden zelf of de bij zijn streven benodigde normen, (objektief) ontbreken, (kognitief) onduidelijk zijn of (evaluatief) onaanvaardbaar zijn.

F. J. Heunks

Noten

- 1 F. Geyer, Alienation and General Systems Theory, in: *Sociologische Gids*, Vol. 21, nr. 4, juli/augustus 1974, blz. 225-246.
- 2 F. Geyer, *Bibliography Alienation*, Amsterdam 1972.
- 3 F. J. Heunks, *Aliënatie en Stembedrag*, Tilburg 1973.
- 4 M. Seeman, On the meaning of alienation, in: *American Sociological Review*, Vol. 24, nr. 6, december 1959, blz. 783-791.
- 5 Geyer, 1974, blz. 226.
- 6 R. Schacht, *Alienation*, New York 1970, blz. 248-253.
- 7 Seeman, blz. 789.
- 8 D. G. Dean, Alienation; its meaning and measurement, in: *American Sociological Review*, Vol. 26, nr. 5, October 1961, blz. 755.
- 9 R. Middleton, Alienation, race and education, in: *American Sociological Review*, Vol. 28, nr. 6, December 1963, blz. 975.
- 10 Geyer, 1974, blz. 226-227.
- 11 Geyer, 1974, blz. 232.
- 12 Geyer, 1974, blz. 234.
- 13 E. Durkheim, *De la Division du Travail Social*, Paris 1932, blz. 343-365.
E. Durkheim, *Le Suicide*, Paris 1967, blz. 280, 281.
- 14 Geyer, 1974, blz. 228.

Verder over vervreemding — Antwoord aan Heunks

Heunks draait een van mijn eerste stellingen (blz. 228) om, die er op neerkomt, dat onderzoeksresultaten op vervreemdingsgebied tot dusverre weinig vergelijk-